

dr. sc. Filip Škiljan
Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3.
filipskiljan@yahoo.co.uk

dr. sc. Dragutin Babić,
Institut za migracije i narodnosti,
Trg Stjepana Radića 3.
dragutinbabi@yahoo.com

Primljeno/Received: 7.5.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 21.6.2018.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK 323.15(497.5=511.141)(091)

NACIONALNI IDENTITET MAĐARA-RITUALI I SVAKODNEVICA U SJEĆANJU/PAMĆENJU PRIPADNIKA ZAJEDNICE (POŽEŠKO-SLAVONSKA, VIROVITIČKO-PODRAVSKA, BJELOVARSKO-BILOGORSKA ŽUPANIJA)

Sažetak: Autori u tekstu nakon uvodnih napomena o broju Mađara na području Požeško-slavonske, Virovitičko-podravске i Bjelovarsko-bilogorske županije u posljednja tri popisa stanovništva (1991., 2001. i 2011.) na temelju 24 provedenih intervjua na području Daruvara i okolice, Grubišnog Polja i okolice, Virovitice i okolice, Velike Pisanice i okolice, Pakraca i okolice i Garešnice i okolice donose informacije o tome kako je nekada živjela mađarska nacionalna manjina, kako su izvršena doseljavanja na područje zapadne Slavonije, Bilogore, virovitičke Podravine i Moslavine iz Mađarske, na koji način je hrvatsko, njemačko, češko i srpsko stanovništvo dočekalo nove doseljenike, kakvi su bili međunacionalni odnosi kroz dvadeseto stoljeće, kako su Mađari migrirali natrag u Mađarsku i do koje je mjere do danas sačuvan mađarski nacionalni identitet zahvaljujući očuvanju jezika i vjeroispovijesti (kod reformiranih kršćana i evangelika). Uz intervjue, autori koriste svu dostupnu literaturu, objavljene izvore i arhivsku građu vezanu za popise stanovništva.

Ključne riječi: Mađari; Daruvar; Grubišno Polje; Virovitica; Velika Pisanica; nacionalni identitet

Uvod

Hrvatska je multietnička i multinacionalna država u kojoj stoljećima žive zajedno različite etničke zajednice, kasnije i nacije. U preambuli Ustava Republike Hrvatske izriječom su spomenute dvadeset i dvije nacionalne/etničke manjine, a u Hrvatskom Saboru, nacionalne manjine su zastupljene s osam predstavnika. Iako je u ovom kolopletu nacionalnih manjina prisutna različitost, od brojnosti, prostornog rasporeda, povijesnog ishodišta, povezanosti s državom/nacijom maticom, važna razdjelnica u nacionalnomanjinskom korpusu je ona koja ove zajednice dijeli na dvije grupacije - 'stare' i 'nove' manjine.⁵⁹¹ Ovo je novija podjela i datira od vremena devedesetih godina prošlog stoljeća i raspada jugoslavenske države, tranzicije iz jednopartijskog socijalističkog društva u višepartijsku demokraciju i tržišno gospodarstvo. 'Stare' nacionalne manjine su one koje su desetljećima, pa i stoljećima prisutne na prostoru sadašnje Republike Hrvatske, a čine diverzitet u odnosu na većinsko stanovništvo, etničke Hrvate. 'Nove' nacionalne manjine su nastale ratnim raspadom bivše SFRJ, a u većini novonastalih država, konstitutivni narodi u bivšoj državi na normativnoj razini postaju nacionalne manjine. U Hrvatskoj su to postali: Srbi, Slovenci, Makedonci, Crnogorci i Muslimani/Bošnjaci. U brojnije 'stare' nacionalne manjine, pored Talijana, Čeha i drugih, svakako se ubrajaju i *Mađari*. Njih karakterizira dugotrajna naseljenost u Hrvatskoj, pogranična povezanost s državom porijekla - Mađarskom, relativna brojnost i organiziranost, izrazita jezična različitost u odnosu na hrvatski i ostale slavenske jezike, kao i neke druge specifičnosti koje se odnose na ovu nacionalnu zajednicu. Najviše Mađara se nalazi u Osječko-baranjskoj županiji, više od polovice od ukupnog broja.⁵⁹² zatim su još donekle brojniji u Vukovarsko-srijemskoj županiji i gradu Zagrebu. U tri županije u kojima je provedeno empirijsko istraživanje (*Požeško-slavonska, Virovitičko-podravsko, Bjelovarsko-bilogorska županija*), Mađari nisu značajnije prisutni u ukupnoj populaciji. Prema Popisu 2011. g., u Požeško-slavonskoj županiji bilo je 164 Mađara, u Virovitičko-podravskoj 200 i Bjelovarsko-bilogorskoj 881. Utoliko je u ovom istraživanju relevantno pitanje kako se nacionalni identitet prenosi, generira i čuva u situaciji 'malih brojeva', kada populacija nema brojčanu i organizacijsku snagu kao tamo gdje su njezini pripadnici zastupljeniji u većem broju i udjelu u stanovništvu lokalnih i regionalnih zajednica (npr. Baranja). Istraživanje je provedeno 2016. godine, a u istraživanju su korišteni kvalitativni polustrukturirani intervjui s pitanjima koja se odnose na njihov dolazak na prostore ove tri županije, zanimanja kojima su se bavili, ulogu mađarskog jezika u njihovoj svakodnevici i nacionalnom identitetu, poziciju i ulogu Mađara u Drugom svjetskom ratu, socijalističkom

⁵⁹¹ Dušan, JANJIĆ, Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika u: Dragutin, BABIĆ, Drago, ŽUPARIĆ-ILJIĆ (ur.). *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*. Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 2010.

⁵⁹² Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

razdoblju, vremenu raspada jugoslavenske države, udrugama i školstvu, te još nekim aspektima svakodnevice Mađara na prostoru istraživanja. Kontakt s intervjuiranima je uspostavljen posredstvom mađarskih udruga koje djeluju na spomenutom području, što je istraživačima omogućilo lakšu komunikaciju s ispitanicima i dobivanje odgovora koji će omogućiti slojevitiju spoznaju o statusu, identitetu, svakodnevici i asimilaciji pripadnika mađarske nacionalne manjine. Ukupno su intervjuirana 24 ispitanika, prema spolu 11 žena i 13 muškarca, rođenih između 1930. godine i 1973. godine.

Kazivači su podrijetlom iz Male Pisanice, Velike Pisanice, Lasovca Gaja, Kreštelovca, Govedeg Polja, Nove Ploščice, Dežanovca, Brekinske, Trojeglave, Lipika, Bedenika, Dišnika, Novog Gradca, Grbavca i Budakovca. Uz intervjue, u elaboraciji ove problematike će se koristiti i arhivski dokumenti uz teorijske interpretacije rituala, svakodnevice te njihove veze s pamćenjem/sjećanjem pripadnika nacionalne zajednice, u funkciji prijenosa, socijalne konstrukcije i čuvanja nacionalnog identiteta.

Nacionalni identitet u sjećanju/pamćenju pripadnika: između rituala i svakodnevice

Pitanja identiteta na javnoj sceni izrazitije su prisutna nekoliko zadnjih desetljeća. Više je razloga tome: od globalizacije društva, njegove izrazite fragmentacije i rasapa društvenosti,⁵⁹³ što se na individualnoj razini reflektira kao otuđenost od drugog čovjeka, isključenost u kapitalističkoj i tržišnoj utakmici⁵⁹⁴, a kao utočište se nameću provjereni i tradicionalni obrasci društvenosti, nacija i religija⁵⁹⁵. Identitet ili potenciranje individualnih i kolektivnih razlika u odnosu na druge, kao i refleksija o tim razlikama nisu zaokupljali stanovništvo u predmodernim, seljačkim društvima. Tek u moderni, a još više u postmoderni, u vremenu destrukcije zajednica i izrazitije individualizacije⁵⁹⁶, pitanja smisla i pozicije pojedinca u društvu postaju relevantna, kako za aktere u društvu, tako i za istraživače u polju društvenih i humanističkih znanosti. Esencijalisti u interpretaciji nacionalnih identiteta polaze od njihovih sadržaja koji se prenosi iz generacije na generaciju s čvrstom jezgrom oko koje se u različitim razdobljima rotiraju neki dodaci, koji ne mijenjaju njihovu esenciju. Za razliku od njih, socijalni konstruktivisti, na tragu F. *Bartha*, nacionalne identitete tretiraju kao socijalnu konstrukciju koja se mijenja u zavisnosti od sociohistorijskih okolnosti i aktera koji na različite načine tumače

⁵⁹³ Alain, TOURAINÉ, *Nova paradigma-za bolje razumevanje savremenog društva*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

⁵⁹⁴ Zygmunt, BAUMAN, *Tekuća modernost*, Naklada Pelago, Zagreb, 2011.

⁵⁹⁵ Nikola, DUGANDŽIJA, *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: esej*, Durieux, Zagreb, 2004.

⁵⁹⁶ J. C. KAUFMANN, *Iznalaženje sebe. Jedna teorija identiteta*, Antibarbarus, Zagreb, 2006.

nacionalnu zbilju i njezine privide⁵⁹⁷. Prema takvim interpretacijama (u ovom radu se koristi paradigma socijalnog konstruktivizma), nacionalni identitet je u korelaciji s različitim strukturama društva, od ekonomskih, kulturnih i političkih, a te strukture najviše utječu na njegovo oblikovanje⁵⁹⁸. U državnoj klasifikaciji i kategorizaciji nacionalnih identiteta očituje se rad države, što je evidentno u nastajanju i nestajanju pojedinih kategorija koje se pojavljuju u nacionalnom izjašnjavanju⁵⁹⁹. Pitanje porijekla, često i izmišljenog, važno je za percepciju nacije kao horizontalnog zajedništva⁶⁰⁰, u kojem se svi pripadnici nacije osjećaju bliskim, neovisno o njihovom međusobnom (ne)poznavanju. Nacionalne manjine u prostoru moći zauzimaju marginalnu poziciju. Tako E. Pusić međunacionalne odnose interpretira u trokutu identitet-diverzitet-kapacitet, ističući da su nacionalnomanjinski identiteti u multinacionalnom društvu, u tom korpusu nacionalnog diverziteta, kolektiviteti s minornim kapacitetom⁶⁰¹, što im otežava očuvanje identiteta i čini ih podložnim asimilaciji u neki drugi nacionalni entitet. Nacionalni identiteti se razlikuju prema više dimenzija, a za razumijevanje 'hrvatske situacije', svakako je važna distinkcija koju je uveo H. Kohn, između političkog (građanskog) i etničkog oblika nacije. I dok je u političkom obliku nacije, nacionalni identitet uključiv i analogan državi kao političkoj zajednici, pa se etničnost u ovom tipu nacije svodi na folklor te čuvanje kulture i tradicije, a ne uključuje zahtjev za teritorijem⁶⁰², u etničkom obliku nacije, država je uglavnom dvostruko definirana: kao država većinskog naroda i kao država svih njezinih građana (slučaj Hrvatske). Nacionalne/etničke manjine u tom slučaju svoju poziciju u društvu reguliraju u suodnosu s etničkom većinom i pojavljuju se u političkoj sferi i u svakodnevici kao naglašeni drugi, već u startu s percepcijom, a često i zbiljskom pozicijom manjeg prava na državu od etničke većine i pored normativne regulacije koja ih čini ravnopravnim s tom većinom. U društvima/državama ne tako davno izašlim iz rata, pitanja integracije, političke participacije i statusa, posebno nekih nacionalnih manjina, važna su pitanja državne konstitucije i socijalne uključenosti. Asimilacija je suprotnost očuvanju nacionalnog identiteta, proces

⁵⁹⁷ Nikola, DUGANDŽIJA, *Nacionalna zbilja i njezini prividi*, Duiieux, Zagreb, 2010.

⁵⁹⁸ Duško, SEKULIĆ, *Identitet i vrijednosti. Sociološka studija hrvatskog društva*, Politička kultura, Zagreb, 2014.

⁵⁹⁹ Zygmunt, BAUMAN, *Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem*, Naklada Pelago, Zagreb, 2009. Raspad bivše jugoslavenske države pokazuje kako se mijenja kategorizacija nacionalnog u popisima stanovništva. Tako npr. u popisima stanovništva u Hrvatskoj nakon ratnog raspada bivše SFRJ i stvaranja samostalne hrvatske države, nestaje kategorija *Jugoslavena* a *Muslimani* se nakon njihove promjene nacionalnog imena, kategoriziraju kao *Bošnjaci*.

⁶⁰⁰ Benedict, ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.

⁶⁰¹ Eugen, PUSIĆ, *Identitet-diverzitet-kapacitet*, *Erazmus*, br. 11, 1995., 2-10.

⁶⁰² SEKULIĆ, *Identitet i vrijednosti. Sociološka studija hrvatskog društva*, n. dj.

u kojem pripadnici nacionalne/etničke manjine gube svoj prvobitni identitet i počinju se izjašnjavati, ali i živjeti neke druge identitete.

Pritom su to procesi u kojima se događaju involucije, miješanja, različiti zapleti i vraćanja 'starom' identitetu, a pritom su evidentne razlike koje proističu iz različitih kolektivnih i individualnih subidentitetskih obilježja aktera u tim multinacionalnim društvima. U društvima s etničkim oblikom nacije, kakvo je i hrvatsko, važan je odnos etnički većinske nacije i ostalih nacionalnih zajednica, koje u Hrvatskoj imaju status nacionalnih ili etničkih manjina. Mađari su u Hrvatskoj 'stara' nacionalna manjina, koja s Hrvatskom i Hrvatima kroz povijest ima izrazitu međupovezanost i isprepletenost s različitim značenjima međusobnim odnosima. U daljoj prošlosti Hrvatska je u tadašnjem obliku i sastavu bila u savezu, ali i pod određenom dominacijom Ugarske, a naseljavanje Mađara na današnje hrvatske prostore bilo je migriranje unutar iste države. To je ostavilo posljedice na svakodnevni život Mađara u Slavoniji i Podravini, prije svega u očuvanju nacionalnog identiteta i učestaloj interakciji sa stanovništvom Mađarske i svojevršnom etosu pograničja⁶⁰³. Za nacionalni identitet, njegovu socijalnu konstrukciju, prijenos mladim generacijama i očuvanje nekih sastavnica toga identiteta, važni su rutinski, ustaljeni obrasci, rituali koji jačaju nacionalnu svijest neke zajednice⁶⁰⁴, kao i svakodnevni život, u kojem se komunikacijskim sjećanjem prenosi sve ono što je pripadnicima važno iz života nacionalne zajednice. Ili kako o tome piše *J. Assmann*: „Svetkovine i rituali redovitosti svog ponavljanja jamče za posredovanje i prenošenje znanja koje osigurava identitet, a time i za reprodukciju kulturnog identiteta. Ritualno ponavljanje učvršćuje koherenciju grupe u prostoru i vremenu”⁶⁰⁵. Ritualni su vezani za kulturnu infrastrukturu i programe koji se događaju unutar njih, od crkve, škole, udruga koje čuvaju nacionalni identitet, zatim su tu groblja, muzeji i slično. Kulturalno pamćenje zajednice odnosi se na ove obrasce komunikacije i arhiviranja memorije nacionalne zajednice koje uglavnom ima duže trajanje od prijenosa sadržaja komunikacijskim sjećanjem. Sjećanje i pamćenje sastavni su činilac individualnih i kolektivnih identiteta. Bez refleksije o zbilji oko nas i autorefleksiji koja individuu ili grupu razlikuje od drugih takvih individua i grupa, nema identiteta. Stoga je za razumijevanje utjecaja sjećanja i pamćenja pripadnika nacionalne zajednice na njihov nacionalni identitet važno razlikovanje ovih pojmova, kao i njihova diverzifikacija na komunikacijsko i kulturalno pamćenje.

U čemu je razlika sjećanja i pamćenja? Nekoliko autora ističe ovu razliku, pa tako *P. Nora* ističe da pojedinac pamti događaje iz svoje prošlosti i tako pomoću sjećanja gradi svoj osobni

⁶⁰³ Krzysztof, CZYZEWSKI, *Etos pograničja*, Čigoja štampa, Beograd, 2010.

⁶⁰⁴ N. ABERCROMBIE, S. HILL, S. TURNER, S. BRYAN, *Rječnik sociologije*, Naklada Jesenski i Turk (urednici hrvatskog izdanja: Jadranka Čačić-Kumpes i Josip Kumpes), Zagreb, 2008.

⁶⁰⁵ Jan, ASSMANN, *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*, Vrijeme, Zenica, 2005., 66.

identitet, dok grupa to čini, pored usmenog prijenosa, još više putem kulturne infrastrukture (knjižnice, škole, muzeji, galerije, groblja i drugo), pa je to ujedno i socijalna obaveza koja se manifestira kao kultura pamćenja⁶⁰⁶. Slično tome, A. Assmann za sjećanje navodi da se ono gradi u komunikaciji s drugim ljudima, dok se povezanost sjećanja u smislenu cjelinu može nazvati kulturom pamćenja⁶⁰⁷. Razlikovanje ovih pojmova u interpretaciju uvodi T. Kuljić, koji ističe da je sjećanje više povezano s emotivnim i kognitivnim odnosom pojedinca prema iskustvu, dok se pamćenje više odnosi na sociokulturno okruženje i kulturni sklop (institucije, udruge) posredstvom kojega se pohranjuje i sprema učinak sjećanja⁶⁰⁸. Za sjećanje i pamćenje pojedinaca, ali i nacionalne zajednice, posebnu važnost imaju primarne socijalne skupine, a među njima je najvažnija porodica. U tim uspomenu i naracijama koje se komunikacijskim sjećanjima prenose na naredne generacije, ponavljanje nekih obreda kao što su porodične proslave, zatim fotografije, nadgrobni spomenici, roditeljska kuća, kuhinjski recepti, porodična imena i prezimena, između ostalih takvih materijala, čine ono nasljeđe, materijalno i duhovno, koje čini kontinuitet u življenju jedne zajednice i kod pripadnika stvara percepciju dugog trajanja ili 'besmrtnosti'⁶⁰⁹. Nacionalne manjine koje su nešto udaljenije od institucionalne memorije, koja je uglavnom pod kontrolom etničke većine, u svom opstanku su još upućenije na komunikacijsku dimenziju pamćenja i ono što se njeguje unutar porodice. To je u očuvanju nacionalnomanjinskog identiteta posljednja brana pred asimilacijom u etnički većinski ili neki drugi kolektiv iz kategorije nacionalnog (ne)izjašnjavanja.

3. Nacionalna struktura stanovništva u Požeško-slavonskoj, Virovitičko-podravskoj i Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (Popis stanovništva 1991., 2001., 2011.)

U Hrvatskoj su u posljednja tri popisa stanovništva (1991., 2001., 2011.), registrirane posljedice velikih društvenih promjena i ratnih sukoba u procesu raspada bivše jugoslavenske države. U Hrvatskoj je došlo u dva međupopisna razdoblja (1991. - 2001.) i (2001. - 2011.) do smanjenja broja i udjela većine nacionalnih/etničkih manjina, dok je broj Hrvata porastao u prvom međupopisnom razdoblju, smanjen u drugom, a udio Hrvata u ukupnoj populaciji, kao posljedica etnonacionalne homogenizacije, ratnih migracija i drugih posljedica navedenih društvenih pro-

⁶⁰⁶ Pieere, NORA, Između pamćenja i historije, u: *Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing-Tehnička knjiga (prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda), Zagreb, 2006.

⁶⁰⁷ Alaida, ASMAN, *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*, Biblioteka xx vek, Beograd, 2011.

⁶⁰⁸ Todor, KULJIĆ, *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja štampa, Beograd, 2006.

⁶⁰⁹ Fernando, CARTROGA, *Istorija, vreme i pamćenje*, Clio, Beograd, 2011.

mjena, povećan je značajnije u prvom međupopisnom razdoblju i neznatno u drugom. Slični procesi su se događali u hrvatskim županijama, najviše u onim zahvaćenim ratnim sukobima. Kakve su se promjene dogodile u etničkoj strukturi u tri županije u kojima je provedeno ovo istraživanje, *Bjelovarsko-bilogorskoj, Virovitičko-podravskoj i Požeško-slavonskoj?*

Tablica 1. *Etnička struktura stanovništva u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji 1991., 2001. i 2011.*⁶¹⁰

NACIONALNOST	1991.		2001.		2011.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Hrvati	97.781	67,8	109.871	82,5	101.582	84,8
Albanci	608	0,4	755	0,5	743	0,6
Austrijanci	5	0,0	7	0,0	3	0,0
Musl./Bošnjaci	198	0,1	66	0,0	121	0,1
Bugari	-	-	18	0,0	12	0,0
Crnogorci	119	0,0	83	0,0	63	0,0
Česi	8.393	5,8	7.098	5,3	6.287	5,2
Grci	-	-	-	-	-	-
Mađari	2.022	1,4	1.188	0,8	881	0,7
Makedonci	131	0,0	93	0,0	80	0,0
Nijemci	123	0,0	84	0,0	93	0,0
Poljaci	12	0,0	10	0,0	12	0,0
Romi	144	0,0	140	0,1	391	0,3
Rumunji	8	0,0	5	0,0	11	0,0
Rusi	10	0,0	11	0,0	12	0,0
Rusini	12	0,0	13	0,0	10	0,0
Slovaci	56	0,0	46	0,0	34	0,0
Slovenci	230	0,1	120	0,0	102	0,0
Srbi	23.255	16,1	9.421	7,0	7.552	6,3

⁶¹⁰ Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992., Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 889. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1996., Popis stanovništva 2001. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2002., Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

Talijani	83	0,0	79	0,0	73	0,0
Turci	-	-	-	-	2	0,0
Ukrajinci	10	0,0	10		12	0,0
Vlasi	-	-	-	-	-	-
Židovi	18	0,0	11	0,0	10	0,0
Ostale narodnosti	81	0,0	156	0,1	90	0,0
Nacionalno neopredijeljeni	11.417	7,9	3.241	2,4	1.285	1,0
Jugoslaveni	5.710	3,9	-	-	-	-
Regionalna pripadnost	97	0,0	-	-	10	0,0
Nepoznato	2.131	1,4	558	0,4	295	0,2
Ukupno	144.042	100,0	133.084	100,0	119.764	100,0

Izvori: Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881, Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992; Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, 2002. Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

Slično kao u većini hrvatskih županija, populacija Bjelovarsko-bilogorske se smanjuje od popisa do popisa. U međupopisnim razdobljima bitno se sužava njezina multietničnost, a raste udio većinskih *Hrvata*. Nije ista situacija s brojem, utoliko što u prvom međupopisnom vremenskom intervalu dolazi do povećanja broja etničkih Hrvata da bi se kasnije, u drugom razdoblju, taj broj nešto smanjio. Prijeratna struktura stanovništva ove županije prema nacionalnom kriteriju pokazivala je izrazitu multietničnost, odnosno značajan udio različitih narodnosnih skupina, kao i *nacionalno neopredijeljenih* i *Jugoslavena* u ukupnom stanovništvu. U njoj su, pored većinskih Hrvata, po broju i udjelu značajno mjesto zauzimali *Srbi*, *Česi* i *Mađari*, te *Jugoslaveni* i *nacionalno neopredijeljeni*. Dok su iz političkih razloga (promjena državnog okvira), Jugoslaveni nestali kao popisna kategorija, svi ostali iz arsenala brojčano i postotno izrazitije zastupljenih kategorija, doživjeli su veći ili manji 'pad', odnosno smanjenje kako broja, tako i udjela pripadnika dotične populacije u ukupnom broju stanovnika Bjelovarsko-bilogorske županije. Najveće promjene su se dogodile u srpskom etničkom korpusu koji je sa značajnih 16,1 % udjela u županijskom stanovništvu, smanjen na svega 7 %, što je smanjenje za više od polovice predratnog broja *Srba* u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Iako je i u drugom međupopisnom razdoblju registriran pad broja *Srba* u županiji, više se ne radi o većem broju i situacija se stabilizira. Za razliku od *Srba*, druga nacionalna manjina po broj-

nosti i udjelu u Popisu 1991., *Česi*, imaju vrlo malo smanjenje svoga broja i udjela u ukupnoj populaciji. Za razliku od njih, *Mađari* su izgubili dosta svoje populacije u međupopisnim razdobljima, posebno onom prvom (1991. – 2001.).

Usporedbom etničke strukture u razdoblju 1991. - 2011., broj i udio *Mađara* u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji više je nego dvostruko manji. *Mađari* nemaju takvu brojnost, a ni organiziranost na ovom prostoru kao *Česi*, iz čega proizlaze veći asimilacijski učinci u odnosu na češku manjinu. I u ovoj županiji, kao u većini izrazitije nacionalno mješovitih regionalnih jedinica, *nacionalno neopredijeljeni* i *Jugoslaveni* su činili znatan udio u stanovništvu. U Bjelovarsko-bilogorskoj županiji to je iznosilo oko 12 % (Popis 1991.). Prema *gradovima i općinama* (Popis 2011.), po većoj multietničnosti od prosjeka županije se izdvajaju gradovi *Daruvar*, *Garešnica* i *Grubišno Polje* te općine *Dežanovac*, *Đulovac*, *Končanica*, *Sirač* i *Velika Pisanica*. Tako su u Daruvaru u velikom broju, a onda i udjelu u stanovništvu prisutni *Česi* (21, 36 %), te *Srbi* (12,28 %). U Garešnici *Srbi* čine 10,14 % ukupnog stanovništva toga grada, dok u Grubišnom Polju *Česi* (17,12 %) i *Srbi* (8,89 %) čine dvije nacionalne manjine koje su znatno zastupljenije od ostalih etničkih i nacionalnih manjina. U općini Dežanovac *Česi* čine znatan udio u stanovništvu (23,09 %), zatim u općini Đulovac su to *Srbi* (13,16 %). U općini Končanica *Česi* čine 47,03 % stanovništva općine, a *Srbi* 7,63 %. Općina Sirač u sastavu stanovništva prema nacionalnoj pripadnosti ima 13,53 % *Srba* i 11,32 % *Čeha*, dok su u općini Velika Pisanica *Srbi* zastupljeni s 12,97 %.

Tablica 2. Broj i udio *Mađara* po gradovima i općinama Bjelovarsko-bilogorske županije (Popis 2011.)

GRADOVI	BROJ	UDIO %	UKUPAN BR. ST. GRADA/OPĆINE
Bjelovar	91	0,23	40.276
Čazma	3	0,04	8.077
Daruvar	114	0,98	11.633
Garešnica	70	0,67	10.472
Grubišno Polje	168	2,59	6.478
OPĆINE			
Berek	2	0,14	1.443
Dežanovac	111	4,09	2.715
Đulovac	15	0,46	3.245
Hercegovac	22	0,92	2.383
Ivanska	3	0,10	2.911
Kapela	2	0,07	2.984

Končanica	43	1,82	2.360
Nova Rača	57	1,66	3.433
Rovišće	2	0,04	4.822
Severin	5	0,57	877
Sirač	3	0,14	2.218
Šandrovac	16	0,90	1.776
Štefanje	1	0,05	2.030
Velika Pisanica	82	4,60	1.781
Velika Trnovitica	4	0,29	1.370
Veliki Grđevac	64	2,25	2.849
Veliko Trojstvo	3	0,11	2.741
Ukupno	881	0,74	119.764

Izvor: Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

U Bjelovarsko-bilogorskoj županiji registriran je relativno značajan broj Mađara u posljednja tri popisa stanovništva. Kao i kod većine nacionalnih manjina, dogodio se značajan pad, posebno u prvom međupopisnom razdoblju (1991. - 2001), koji je prije svega posljedica ratnih sukoba, favoriziranja većinskog nacionalnog identiteta što je rezultiralo iseljavanjem i etnomimikrijom kod nacionalnih manjina u Hrvatskoj. U popisu 2011. u ovoj županiji od 881 Mađara najviše ih je brojčano registrirano u *Grubišnom Polju, Daruvaru i Dežanovcu*, a udjelom u ukupnoj populaciji u *Velikoj Pisanici, Dežanovcu, Grubišnom Polju, Velikom Grđevcu, Novoj Rači i Končanici*.

Tablica 3. Etnička struktura stanovništva u Virovitičko-podravskoj županiji 1991., 2001. i 2011.

NACIONALNOST	1991.		2001.		2011.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Hrvati	75.356	72,0	83.554	89,4	77 897	91,8
Albanci	153	0,1	229	0,2	234	0,2
Austrijanci	1	0,0	-	-	-	-
Musl./Bošnjaci	175	0,1	69	0,0	80	0,0
Bugari	2	0,0	3	0,0	3	0,0

Crnogorci	110	0,1	43	0,0	42	0,0
Česi	114	0,1	92	0,1	104	0,1
Grci	4	0,0	-	-	-	-
Mađari	385	0,3	255	0,2	200	0,2
Makedonci	112	0,1	54	0,0	50	0,0
Nijemci	34	0,0	18	0,0	27	0,0
Poljaci	8	0,0	1	0,0	2	0,0
Romi	86	0,0	4	0,0	14	0,0
Rumunji	-	-	2	0,0	2	0,0
Rusi	9	0,0	5	0,0	7	0,0
Rusini	11	0,0	18	0,0	13	0,0
Slovaci	36	0,0	23	0,0	41	0,0
Slovenci	117	0,1	67	0,0	48	0,0
Srbi	21.905	20,9	6.612	7,0	5.144	6,0
Talijani	15	0,0	12	0,0	9	0,0
Turci	2	0,0	-	-	-	-
Ukrajinci	12	0,0	9	0,0	6	0,0
Vlasi	-	-	1	0,0	-	-
Židovi	1	0,0	2	0,0	2	0,0
Ostale narodnosti	43	0,0	92	0,1	77	0,0
Nacionalno neopredijeljeni	1.475	1,4	1.849	1,9	710	0,8
Jugoslaveni	2.906	2,7	-	-	-	-
Regionalna pripadnost	108	0,1	2	0,0	2	0,0
Nepoznato	1.443	1,3	375	0,4	122	0,1
Ukupno	104.625	100,0	93.389	100,0	84.836	100,0

Izvori: Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881, Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992; Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, 2002. Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

U Virovitičko-podravskoj županiji, u međupopisnim razdobljima kontinuirano se smanjuje broj stanovnika. Značajka ove županije je najveći udio Srba u ukupnoj populaciji prije

rata devedesetih godina prošlog stoljeća, u odnosu na ostale četiri slavonske županije. Tako je udio Srba u strukturi Virovitičko-podravске županije, prema Popisu iz 1991. godine, iznosio 20,9 %. U poslijeratnom popisu iz 2001., Srba je bilo 6612 ili tek 7,0 % u ukupnoj populaciji ili tri puta manje u odnosu na prethodni popis. Ostale nacionalne manjine, s izuzetkom *Albanaca* i *Slovaka*, doživjele su smanjenje broja i udjela u stanovništvu Virovitičko-podravске županije. Od 'novih' nacionalnih manjina, najveće promjene su registrirane u srpskom korpusu, koji je smanjen oko tri puta u odnosu na prijeratno razdoblje. Ostale 'nove' nacionalne manjine (*Crnogorci*, *Slovenci*, *Bošnjaci*, *Makedonci*) su otprilike prepolovljene. Virovitičko-podravska županija nema izrazitiju zastupljenost 'starih' nacionalnih manjina, uz donekle izuzetak *Čeha* i *Mađara*. Prema *gradovima i općinama* (Popis 2011.) u Virovitičko-podravskoj županiji, Srbi su kao nacionalna manjina najviše zastupljeni u gradovima Orahovica (9,18 %) i Slatina (9,16 %), te u općinama Nova Bukovica (13,83 %) i Suhopolje (11,42 %).

Tablica 4. Broj i udio Mađara po gradovima i općinama Virovitičko-podravске županije (Popis 2011.)

GRADOVI	BROJ	UDIO %	UKUPAN BR. ST. GRADA/OPĆINE
Orahovica	18	0,34	5.304
Slatina	28	0,20	13.686
Virovitica	41	0,19	21.291
<i>Općine</i>			
Čačinci	7	0,25	2.802
Čađavica	1	0,05	2.009
Gradina	44	1,14	3.850
Lukač	17	0,47	3.634
Mikleuš	1	0,07	1.464
Nova Bukovica	1	0,06	1.771
Pitomača	6	0,06	10.059
Sopje	8	0,34	2.320
Suhopolje	20	0,30	6.683
Špišić Bukovica	7	0,17	4.221
Zdenci	1	0,05	1.904
Ukupno	200	0,24	84.836

Izvor: Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

U Virovitičko-podravskoj županiji Mađari nisu značajnije zastupljeni u stanovništvu. Prema posljednjem popisu iz 2011., ukupno ih je 200, a to čini svega 0,24 % od ukupne županijske populacije. Najviše ih je u općini *Gradina* i *Suhopolje*, te u gradovima *Virovitici* i *Slatini*. U ovoj županiji Mađari nisu bili značajnije zastupljeni ni u prethodna dva popisa, kada ih je bilo 385 (1991.) i 255 (2001.).

Tablica 5. Etnička struktura stanovništva u Požeško-slavonskoj županiji 1991., 2001. i 2011.

NACIONALNOST	1991.		2001.		2011.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Hrvati	96.144	71,4	76.118	88,6	70.529	90,3
Albanci	179	0,1	146	0,1	196	0,2
Austrijanci	4	0,0	2	0,0	2	0,0
Musl./Bošnjaci	200	0,1	48	0,0	48	0,0
Bugari	2	0,0	2	0,0	3	0,0
Crnogorci	87	0,0	22	0,0	14	0,0
Česi	1.101	0,8	775	0,9	649	0,8
Grci	3	0,0	-	-	-	-
Mađari	388	0,2	221	0,2	164	0,2
Makedonci	136	0,1	60	0,0	55	0,0
Nijemci	107	0,0	78	0,0	43	0,0
Poljaci	22	0,0	10	0,0	9	0,0
Romi	7	0,0	7	0,0	13	0,0
Rumunji	1	0,0	3	0,0	4	0,0
Rusi	14	0,0	9	0,0	7	0,0
Rusini	13	0,0	12	0,0	9	0,0
Slovaci	1.324	0,9	120	0,1	95	0,1
Slovenci	159	0,1	59	0,0	35	0,0
Srbi	25.808	19,8	5.616	6,5	4.680	6,0
Talijani	901	0,6	788	0,9	592	0,7
Turci	4	0,0	-	-	-	-

Ukrajinci	30	0,0	23	0,0	15	0,0
Vlasi	-	-	-	-	-	-
Židovi	3	0,0	1	0,0	1	0,0
Ostale narodnosti	49	0,0	88	0,1	61	0,0
Nacionalno neopredijeljeni	1.903	1,4	1.337	1,5	674	0,8
Jugoslaveni	3.533	2,6	-	-	-	-
Regionalna pripadnost	116	0,0	3	0,0	26	0,0
Nepoznato	2.310	1,7	286	0,3	110	0,1
Ukupno	134.548	100,0	85.831	100,0	78.034	100,0

Izvori: Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881, Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992; Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, 2002. Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

Požeško-slavonska županija, kao i ostale županije u Slavoniji, ima etnički vrlo heterogen sastav stanovništva koji se nakon rata znatnije promijenio, a nacionalna homogenizacija, porast etničkih *Hrvata* i smanjenje broja i udjela nacionalnomanjinskog stanovništva, dominantni su sociodemografski procesi. Udio *Srba* prije rata devedesetih (Popis 1991.) je bio značajan (19,8 %), da bi se u posljednjem popisu 2011., sveo na trećinu, svega 6 % udjela u ukupnoj županijskoj populaciji u odnosu na neposredno prijeratno razdoblje. Na razliku među promatranim popisima stanovništva utjecala je promjena županijske granice i 'odlazak' bivše općine Našice u Osječko-baranjsku županiju. Iako su ratne migracije značajno utjecale na broj i strukturu županijskog stanovništva, smanjenje sa 134.548 na 85.831 stanovnika, je uzrokovano ponajprije administrativno-teritorijalnim promjenama. U sastavu županije bila je između dva popisa (1991. - 2001.) i bivša općina *Našice*, koja se izdvojila i priključila Osječko-baranjskoj županiji. Iako su gotovo sve nacionalne manjine zastupljene u ovoj županiji, pored značajnije zastupljenih *Srba* tek su nešto prisutniji *Česi*, *Talijani*, i u Popisu 1991. *Slovaci*⁶¹¹. Većina kako 'starih', tako i 'novih' nacionalnih manjina doživljavaju stalno smanjenje u ukupnoj populaciji ove županije. Samo *Albanci* bilježe lagani porast broja svojih pripadnika, što je uglavnom obrazac u cijeloj Hrvatskoj, a povezano je s visokim natalitetom ove nacionalne zajednice, njihovom unutargru-

⁶¹¹ U prvoj podjeli na županije u Republici Hrvatskoj, Našice i okolica su bili u Požeško-slavonskoj županiji, da bi se kasnije ovaj prostor pripojio Osječko-baranjskoj županiji. Upravo u i oko Našica se nalazi veći broj Slovaka, pa odatle i njihovo registriranje, najprije u Požeško-slavonskoj, a onda Osječko-baranjskoj županiji.

pnom kohezijom i specifičnim obrtima kojima se bave (pekari, slastičari, zlatari). Prema *gradovima i općinama* (Popis 2011.), u Požeško-slavonskoj županiji, *Srbi* su značajnije zastupljeni u gradovima Lipik (13,94 %) i Pakrac (15,84 %), te općini Čaglin (9,59 %).

Tablica 6. Broj i udio Mađara po gradovima i općinama Požeško-slavonske županije (Popis 2011.)

GRADOVI	BROJ	UDIO %	UKUPAN BR. ST. GRADA/OPĆINE
Kutjevo	8	0,13	6.247
Lipik	69	1,12	6.170
Pakrac	45	0,53	8.460
Pleternica	1	0,01	11.323
Požega	28	0,11	26.248
OPĆINE			
Brestovac	1	0,03	3.726
Čaglin	7	0,26	2.723
Jakšić	3	0,07	4.058
Kaptol	1	0,03	3.472
Velika	1	0,02	5.607
Ukupno	164	0,2 %	78.034

U Požeško-slavonskoj županiji je najmanje Mađara od tri županije u kojima su provedeni intervjui, svega 164 prema Popisu 2011., što u ukupnoj populaciji županije iznosi 0,2 %. Nešto više ih je u gradovima *Lipik*, *Pakrac* i *Požega*, dok su to u ostalim gradovima i općinama jednoznamenasti brojevi. Broj Mađara je značajno smanjen od 1991. do posljednjeg popisa stanovništva, a pored asimilacije i drugih čimbenika koji utječu na smanjenje neke populacije, na ovo smanjenje je utjecala promjena granica županije.

Povijest doseljavanja Mađara na područje zapadne Slavonije, Moslavine, Bilogore i Virovitičke podravine

Migracije stanovništva iz Mađarske polovicom 19. stoljeća započele su prvenstveno zbog velikog demografskog rasta i usitnjavanja posjeda, visokih poreza, nedostatka kredita i snažne

konkurencije.⁶¹² Masovna vanjska migracija počela je osamdesetih godina 19. stoljeća i ta je migracija krenula sa zaostalih, nerazvijenih područja Mađarske. Prema pisanju *Bele Makkaia* tek je svaki treći iseljenik iz Mađarske u to vrijeme bio mađarske nacionalnosti, dok su ostali bili pripadnici nacionalnih manjina. Iseljavanje na područje Hrvatske započelo je između 1860. i 1870. Na području Hrvatske cijene zemljišta su bile mnogo niže od cijena zemljišta u Mađarskoj pa su tako Mađari mogli kupiti cijeli hektar zemlje za 10, 20 ili 30 forinti. Zemljišta u Mađarskoj su prodavali deset puta skuplje.⁶¹³ Prvi doseljenici stigli su oko 1864. na područje Velikih Bastaja i Koreničana u daruvarskom kraju, a vrlo brzo nakon toga pristižu i u Brekinsku kraj Pakraca.⁶¹⁴ Prema podacima koje donosi Bella Makkai 1900. u Hrvatskoj je od ukupno 135.178 useljenika iz Mađarske, 53.625 njih došlo iz županije Bacs Bodrog, 19.794 iz županije Somogy, 12.223 iz županije Zala i 12.029 iz županije Baranya.⁶¹⁵ Mađari su kupovali imanja prezaduženih razvojačenih nekadašnjih krajišnika koji su selili u susjednu Bosnu nakon ukidanja Vojne krajine.

Razlozi doseljavanja mađarskog stanovništva na prostor bjelovarsko-bilogorske kotline vidljivi su iz iskaza naših sugovornika. Kazivač iz Male Pisanice rođen 1955. kazuje kako je njegov pradjed došao iz Mađarske jer se za „jedan ral koji je prodao u Mađarskoj moglo kupiti u bjelovarskom kraju čak 10 rali zemlje“. Kazivačica iz Velike Pisanice rođena 1939. godine se prisjeća da su njezini preci došli iz kraja oko Szigetvára. „Određivalo se da jedan član obitelji ide, a drugi ostaje. Dolazili su sa zaprežnim kolima jer drugoga ionako nije bilo. Sa sobom su donijeli metalno oruđe koje Srbi koji su nastanjivali ove predjele prije Mađara nisu poznavali.“ Kazivačica rođena 1938. iz Lasovca prisjeća se kako su joj njezini pričali kako su došli ranije od ostalih. „Baka je došla živjeti iz Hrvatske u Mađarsku kod djeda, ali joj se nije sviđelo, pa je djeda dovela u Lasovac. Djed je radio na spahiluku u županiji Somogy kao kočijaš. Dobivalo se zemlje onoliko koliko je pojedinac mogao raskrčiti.“ Kazivač iz Velike Pisanice rođen 1940. godine kazuje kako su njegovi došli sredinom 19. stoljeća. „U Velikoj Pisanici, koja je bila u to vrijeme jedno od najrazvijenijih sela bilogorskog područja, već su bili nastanjeni Nijemci, Srbi i Hrvati. Mađari su svojim dolaskom donijeli mnogo novina. Među ostalim, učili su Hrvate kako peći kruh i kako sijati pšenicu.“ U Veliku Pisanicu došla je i obitelj B. Obitelj je u Pisanicu došla 1888. godine iz Nagykorpáda pokraj Kaposvara.

Kazivač iz obitelji B. rođen u Velikoj Pisanici 1948. godine kazuje kako su njegovi stari pričali da su preci došli preko Križnice preko Drave skelom i potom preko Pitomače do Trno-

⁶¹² Béla, MAKKAI, Migracija iz južne Mađarske preko Drave i Save krajem XIX. stoljeća, *Podravina*, vol. X, br. 19., 2011., 67.

⁶¹³ Ivan, BALTA, *Julijanska akcija u Slavoniji*, Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2006., 49.

⁶¹⁴ MAKKAI, n. dj., 70.

⁶¹⁵ MAKKAI, n. dj., 70.

vitičkog Popovca. „Pradjed i njegov otac su želi u Mađarskoj na velikim grofovskim imanjima. Tek svaki deveti snop žita bio je njihov.“ Očito su ekonomski razlozi natjerali obitelj B. da odele iz Mađarske u Hrvatsku. Prema riječima kazivača prvo su došli u Trnovitički Popovac kod Garešnice, gdje je također bilo Mađara, a onda su, budući da im nije odgovaralo zemljište u Trnovitičkom Popovcu, odlučili preseliti u Lasovac. Kazivač rođen 1944. u Velikoj Pisanici ističe kako domaći Srbi i Hrvati u vrijeme doseljavanja Mađara nisu znali za bijeli kruh, a Mađari su, prema njegovom iskazu, donijeli brašno i pekli su kruh u krušnoj peći. „Hrvati i Srbi nisu mogli prestati jesti taj kruh, pa su Mađarima davali jeftino zemlju da siju pšenicu da bi imali bijeloga kruha. Poslije su Srbi i Hrvati govorili kako Mađarima treba uzeti tu zemlju jer su je dobili za kruh, a ne za novac.“

U vrijeme doseljavanja Mađara u područje Velike Pisanice i Grbavca traje njihova kolonizacija i na područje između Daruvara i Pakraca. Naseljavanje Mađara započinje nakon 1868. godine na teritorij Sredana, a potom se naseljavanje intenzivira nakon gradnje željezničke pruge Barcs-Daruvar-Pakrac 1885. godine kada su dovedene još neke obitelji iz južne Mađarske.⁶¹⁶ Kazivač rođen 1941. u Gaju proučavao je svoje rodoslovno stablo u knjigama *Status animarum*. Tako je otkrio da je njegov djed rođen u županiji Sopron 1862. godine i da se vjenčao s bakom koja je potjecala iz Kreštelovca na daruvarskom području u župnoj crkvi u selu Gaj 1885. godine. Većina Mađara došla je u Gaj upravo iz županije Sopron. Na daruvarskom području posebno je mnogo Mađara bilo u Kreštelovcu i njegovoj najbližoj okolini. Kazivač rođen 1930. godine u Kreštelovcu kazuje kako je očev otac doselio u Goveđe Polje, na granici daruvarskog i pakračkog kraja i kako je svojem sinu kupio zemljište u Kreštelovcu gdje je ovaj sagradio kuću.

Kazivač rođen 1946. godine iz Goveđeg Polja kazuje kako je njegov otac pričao kako je djed došao kao malo dijete iz Mađarske u Goveđe Polje i kako su Mađarima na pustom teritoriju kamo su doselili, davali zemlje „koliko su mogli sami raskrčiti“. Naselja zapadno od Daruvara uz rijeku Ilovu, Sokolovac, Hrastovac, Antunovac i Blagorodovac, nastala su u vremenu druge polovice 19. stoljeća kada su na tim terenima nastanjivani šumski radnici iz ugarskih i austrijskih krajeva Monarhije. Povoljna prodaja nekadašnjeg šumskog zemljišta dovodi na područje općine Uljanik mnogo desetina, pa i stotina obitelji iz današnjih Mađarske, Austrije i Češke.⁶¹⁷ Istovremeno kada i na područje Sokolovca, mađarske se obitelji doseljavaju i na prostor Trojeglave i ondje na njezinu sjevernom dijelu osnivaju naselje Svetu Anu. Prve mađarske obitelji došle su na prostor oko Trojeglave navodno već 1844. (obitelj Sücs), odnosno Petty ili Pető 1845. godine. Naseljavanja Mađara bilo je i u Dežanovcu i Imsovcu.

⁶¹⁶ Karel, BLAHA, *Naselja oko Dežanovca: prilog poznavanju prošlosti dežanovačka kraja; Blagorodovac, Golubinjak, Goveđe polje, Imsovac, Ivanovo polje, Kreštelovac, Sokolovac, Sredani Gornji i Donji, Trojeglava, Uljanik*, Daruvar-Dežanovac 2009., 220-221.

⁶¹⁷ Karel, BLAHA, Sokolovac-postanak i razvoj naselja, *Vrela*, sv. 21/22., 2004., 16.

Na prostor današnje Virovitičke podravine Mađari su pristigli istovremeno kada i u zapadnu Slavoniju te na bilogorsko područje. Iako je broj Mađara na tome području danas iznimno malen, oni su nekada predstavljali vrlo značajnu etničku skupinu u tome kraju, o čemu svjedoče i popisi stanovništva. Znanje o tome odakle su Mađari došli na područje Virovitičke podravine nije sačuvano u sjećanjima kazivača, ali je zato o tome pisalo u *Spomenici škole* u Novom Gradcu, naselju gdje je bilo najviše Mađara u okolici Virovitice, koja se do posljednjeg rata 1991. čuvala u mjestu Novi Gradac. Prema zapisima u *Spomenici* čini se da je u okolini Novoga Gradca neki grof jeftino prodavao zemlju koja je bila pod velikim hrastovim šumama. Početak nastanka Novog Gradca vezuje se upravo uz prodaju takvih šuma uz Dravu između 1866. i 1870. godine. Zemlja koja se ovdje prodavala bila je znatno povoljnija od zemlje u Mađarskoj, pa su mnogočlane obitelji selile na područje današnjeg Novog Gradca i ondje nakon krčenja šuma osnovala naselje. Osim u Novi Gradac, tih godina Mađari su doseljavali i u ostala mjesta virovitičke Podravine, a na pojedinim pustama bili su i jedino stanovništvo. Takav su primjer naselja Ada Lukačka, Brezovo Polje, Dijelka, Hađićevo, Jugovo Polje, Karađorđevo Gradinsko (Detkovac), Majkovac, Mitrovica, Novo Obilićevo (Zvonimirovac), Ovčara, Peperlana, Rit, Sokolovac Podravski, Zrinj Lukački i Žlebina. Radilo se uglavnom o bezzemljašima koji su obrađivali grofovsku zemlju. Međutim, osim u Novom Gradcu i Budakovcu, Mađara u ostalim selima danas gotovo da i nema.

Tablica 7. Broj Mađara prema rezultatima popisa po kotarevima/općinama Garešnica, Bjelovar, Daruvar, Grubišno Polje, Virovitica i Pakrac između 1880. i 2011.⁶¹⁸

KOTAR	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Garešnica	49	973	1831	2042	1975	1989	1585	1333	1043	699	480	317	155	98
Bjelovar	269	2735	3674	4154	3582	3058	2253	1929	1627	1282	836	615	342	258
Daruvar	2305	3830	4996	5869	4130	3405	2395	2209	1838	1297	749	571	372	286

⁶¹⁸ Statistički podatci o Mađarima u pojedinim naseljima prikupljeni su iz: HR-HDA, Fond Državni zavod za statistiku, kutija 6, Podžupanije, gradovi i župe: stanovništvo prema materinjem jeziku i znanju drugih jezika 1880. godine; kutija 9, Podžupanije, kotari i prebivališta – stanovništvo prema materinjem jeziku 1880. godine, kutija 10, Popis stanovništva 1890., Stanovništvo prema materinjem jeziku u kombinaciji s vjeroispoviješću, kutija 21, Stanovništvo prema rodnom kraju, vjeroispovijesti i materinjem jeziku 1900. godine, kutija 33, Stanovništvo prema materinjem jeziku, znanju stranih jezika u kombinaciji s vjeroispovijesti 1910. godine, kutija 43, Stanovništvo prema bračnom stanju i vjeroispovijesti u kombinaciji s dobi i materinjim jezikom 1921. godine, kutija 53, stanovništvo prema narodnosti u kombinaciji s materinjim jezikom 1931. godine te Jakov, GELO i sur. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, sv. 1-5, Zagreb, 1998.

Grubišno Polje	200	1808	2516	2758	2111	2208	1489	1483	1237	990	607	498	311	232
Virovitica	5548	7700	8556	9223	5878	3298	1978	1604	1079	893	426	268	167	129
Pakrac	1496	2780	2825	2784	2007	1771	1029	982	857	599	374	273	162	114

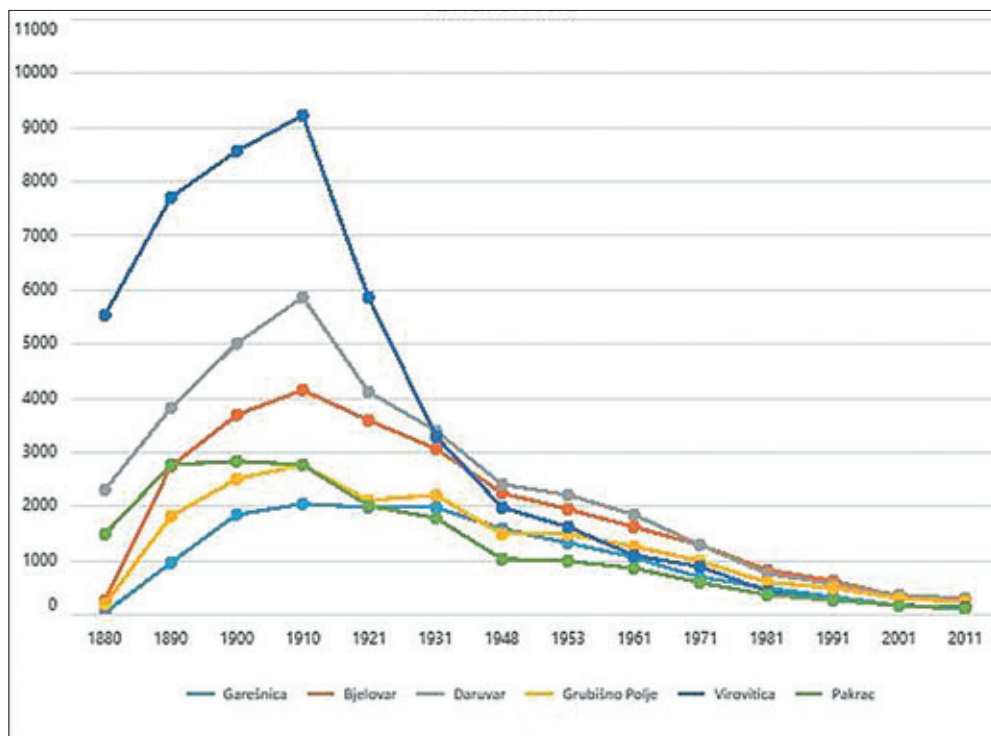
Međuetnički odnosi na području Bilogore, zapadne Slavonije, Moslavine i Virovitičke podravine

Dolazak Mađara u središnje predjele Hrvatske obogatio je lokalno stanovništvo novim znanjima koja do tada nisu bila prisutna na teritoriju na koji su doselili. Očito je doseljavanje Mađara bilo masovno budući da je, kako kazuje kazivač iz Velike Pisanice rođen 1940., svaka druga kuća u Velikoj Pisanici, posebno u donjem dijelu sela, bila mađarska. Zbog velikog broja Mađara u donjem dijelu sela, taj se predio nazivao „Mala Mađarska“. O dobrim međuljudskim odnosima govori i činjenica da su pravoslavci, kako su Mađari zvali lokalne Srbe, naučili mađarski i mogli se na tom jeziku sporazumijevati s Mađarima. Prema riječima kazivača iz Velike Pisanice rođenog 1944. godine, od kalvinske crkve do kraja sela „svi su znali mađarski jezik jer su srpska, hrvatska i njemačka djeca odgajana s mađarskom djecom“. Kazivač iz Velike Pisanice rođen 1940. godine kazuje kako se sjeća kako je njegova baka (po nacionalnosti Mađarica) razgovarala s lokalnim pravoslavcem pred kućom na mađarskom i kako su se „lijepo sporazumijevali“. I kazivačica iz Lasovca rođena 1938. godine prisjeća se kako su se djeca iz njezinog sela međusobno družila bez obzira na vjeroispovijest i nacionalnost. Pravoslavna djeca dolazila su Mađarima u dvorište i naučila ondje mađarski. Tako je jedna od pravoslavnih majki došla reći jednoj Mađarici kako ona svoju vlastitu djecu ne razumije jer i kod kuće govore mađarski jezik, budući da se stalno igraju po mađarskim dvorištima. I Nijemci iz Velike Pisanice, prema riječima kazivača iz Velike Pisanice rođenog 1944., poznavali su mađarski jezik, budući da je najveći dio njih bio doselio iz Mađarske. Ipak, Nijemci su se zasebno držali, što se osobito jasno vidjelo na zabavama. Samo su rijetki Mađari ženili Njemice i onda su obično doseljavali u njihov, gornji dio Velike Pisanice. Mađarski jezik se očito i u ostalim sredinama koristio kod svih nacija, pa je važno pravilo da su stanovnici Brekinske, bili oni Hrvati ili pripadnici drugih nacionalnosti, uglavnom svi znali mađarski jezik. Priča kazivača rođenog 1930. godine u Novoj Ploščici nedaleko Garešnice svjedoči o tome da odnosi nisu u samom početku bili najbolji. „Bilo je to hrvatsko-mađarsko selo. Hrvati su mogli sjeći drva u šumi gratis, a Mađari su plaćali.“

U kalvinsku crkvu koja je podignuta u Velikoj Pisanici dolazili su i pravoslavni vjernici i rimokatolici. Kalvinska crkva sagrađena je prije rimokatoličke crkve pa su rimokatolici od 1902. godine, kada je crkva podignuta, do trenutka završetka gradnje rimokatoličke crkve 1909. godine, pohodili kalvinsku crkvu. Prema riječima kazivača rođenog u Velikoj Pisanici

1950. godine, križ koji se nalazi iznad ulaza u crkvu u Velikoj Pisanici stavljen je tamo zbog dobrih odnosa Hrvata i Mađara, odnosno rimokatolika i vjernika kalvinske vjeroispovijesti. I u Grbavcu, selu na grubišnopoljskom teritoriju nije bilo ništa lošije. Ondje su 1936. godine svi stanovnici sela, bez obzira na vjeroispovijest, gradili crkvu. Hrvati su željeli da crkva bude posvećena Uzašašću Gospodinovom, a Mađari da crkva bude posvećena Svetom Vendelinu. Naposljetku je odlučeno da crkva ima dva patrona. Prema riječima kazivača iz Male Pisanice rođenog 1955. godine, zvono kapelice u Grbavcu zvoni u slučaju smrti za sve mještane (one

Graf I. Prikaz broja Mađara po kotarevima/općinama između 1880. i 2011. godine

pravoslavne i kalvinske vjeroispovijesti), a ne samo za rimokatolike. O srdačnim odnosima između rimokatolika Mađara i pravoslavnih Srba u Kreštelovcu govori iskaz kazivača iz Kreštelovca rođenog 1930. godine. „Naši su odnosi oduvijek bili dobri. Kad smo mi držali kram i oni su sve pomagali. Naš je kram bio na Veliku Gospu (15. kolovoza), a njihov 29. kolovoza na Veliku Gospojnu. Njihov se kram održavao kod crkvice zvane Svetinja u Kreštelovcu. Kolima su pravoslavni dolazili do te crkvice čak iz Trnovitičkog Popovca i od dalje. I mi smo pohodili njihov kram. Od tamo se nosila voda s izvora za koju se vjerovalo da je ljekovita.“

Nacionalno mješoviti brakovi bili su rjeđi u prvim godinama nakon doseljavanja. Prema pisanju Dragutina Fezija koji se bavio Mađarima u okolici Pakraca, čini se da su u početku Mađari birali samo Mađarice za životne partnerice: „Možda nije nevažno napomenuti da su se Mađari ženili Mađaricama. Jedan od razloga je što nisu dobro ili nisu uopće govorili hrvatski jezik. I Hrvati i Mađari nisu baš rado uzimali zeta ili snahu druge nacije i običaja. Ako se takvo što slučajno dogodilo, čekalo je to mlado biće tortura svih vrsta. Ako je snaha bila Mađarica u hrvatskoj kući, brzo je morala učiti jezik. Inače je bila predmet izrugivanja. Jasno je da su istu sudbinu doživljavale Hrvatice u mađarskoj kući.“⁶¹⁹ Kazivačica iz Dežanovca rođena 1938. godine se prisjeća kako je nekada bilo nezamislivo da Mađari ulaze u nacionalno mješovite brakove. Do pedesetih godina dvadesetog stoljeća u Dežanovcu je bilo najmanje trideset mađarskih kuća. „Svi smo se držali skupa i Mađari se nisu ženili s drugim narodnostima. Moja mama, kada se udavala, tražilo se da se uda za Mađara. Išlo se i u druga sela da se nađe Mađara.“ Ipak, iznimaka je bilo, a iznimke su postajale sve češće u kasnijim razdobljima. Još su veći bili jazovi ukoliko su mladenci bili različitih vjeroispovijesti. Kazivačica iz Brekinske rođena 1938. godine prisjeća se kako su njezini i suprugovi roditelji bili protiv njihova braka. „Moj se otac protivio tome braku i njegova majka. Bilo je to zbog nacionalnosti. Kad sam došla u njihovu kuću šutjela sam, pa je bilo dobro. Udala sam se 1957., a miraz nisam dobila do 1966. godine, dok nisam sina rodila. U hrvatskoj kući nisam smjela govoriti mađarski, pa svoju djecu nisam naučila taj jezik, a i sama sam ga zaboravila.“ Brakovi između Srba i Mađara bili su posebno rijetki, a u svakom od sela gdje je provedeno istraživanje, mogu se nabrojati na prste jedne ruke. U srpsko-mađarsko-hrvatsko-češkom selu Trojeglavi u kojem je odrasla kazivačica rođena 1937. (?) godine bilo je ipak više srpsko-mađarskih brakova. I njezini roditelji su bili u takvom braku. Bella Makkai potvrđuje iskaze mojih sugovornika kada kaže da je nacionalno miješanih brakova bilo svega 2%. Spominje i iseljavanje Mađara iz Hrvatske na početku 20. stoljeća, kada je zbog povećanja cijena zemljišta sve manje useljenika imalo računicu ostati u Hrvatskoj pa su krenuli dalje. Navodno je u Virovitičkoj i Bjelovarsko-križevačkoj županiji bila prisutna i asimilacija Mađara, odnosno njihovo pohrvaćivanje, a razlozima smanjenja broja Mađara na tome teritoriju početkom dvadesetog stoljeća pogoduje i vrlo loš politički odnos Mađara i Hrvata.⁶²⁰

U vrijeme Kraljevine Jugoslavije odnosi između Srba, Hrvata i Mađara su se promijenili zbog stvaranja nove države Kraljevine Jugoslavije. Naime, Mađari su se nakon Prvog svjetskog rata našli izvan granica svoje države te je to donekle pogoršalo njihov položaj. Među Mađarima je bilo bezemljaša koji su do 1918. godine obrađivali zemlju veleposjednika, u najvećoj

⁶¹⁹ Dragutin, FEZI, Mađari u pakračkom kraju, *Zbornik Povijesnog društva Pakrac-Lipik*, Pakrac, 2010., 145.

⁶²⁰ MAKKAI, n. dj., 75

mjeri mađarskog podrijetla, kojima je poslije Prvog svjetskog rata zemlja ekspropirana i podijeljena kolonistima i solunskim dobrovoljcima. Takvi su ostali bez zemlje i počeli su iseljavati u prekooceanske zemlje.⁶²¹ U krajevima gdje su Srbi, Mađari i Hrvati živjeli zajedno, kao na primjer u dijelovima zapadne Slavonije, virovitičke Podravine i na Bilogori, Mađari su se držali neutralno znajući da je njihov položaj nesiguran. U vrijeme Kraljevine Jugoslavije, kao što je to bilo i kasnije, kulturni centri Mađara ostali su u Vojvodini, budući da su ondje činili najkompaktniju i u nekim krajevima apsolutno većinsku zajednicu, tako da su politički i kulturno Mađari u zapadnoj Slavoniji, Moslavini i Podravini ostali relativno slabo organizirani i izloženi asimilaciji. Mađari u zapadnoj Slavoniji, Moslavini, virovitičkoj Podravini i na Bilogori nalazili su se izvan teritorija gdje su Mađari činili većinsko stanovništvo, pa su tako ostali relativno izolirani i podložniji asimilaciji koja je započela odmah nakon Prvog svjetskog rata.

Odnosi Mađara i Srba pogoršali su se nakon Drugog svjetskog rata. Mađari su, iako kao manjina uglavnom neutralni, budući da nisu sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi, doživjeli još za vrijeme Drugog svjetskog rata, a i nakon rata egzodus iz svojih naselja i odlazak u Mađarsku. U periodu neposredno nakon Drugog svjetskog rata u nekadašnje kuće Mađara naseljeni su u daruvarskom kraju Srbi iz brdskih dijelova daruvarskog i pakračkog kraja (Borki i Bijela) te iz Bosne. Po mentalitetu i po načinu života razlikovali su se od lokalnih Srba koji su tu živjeli od ranog novog vijeka. Kazivač iz sela Goveđe Polje rođen 1946. godine se prisjeća kako su u Goveđe Polje nakon rata doselili Srbi koji su dobili vrlo brzo zaposlenja u tvornicama, državnoj upravi i slično. U Goveđem Polju jedino su Lazići i Grandići bili Srbi starosjedioci. „Nove“ od „starih“ Srba moglo se razlikovati po veličini volova koje su uzgajali. „Novi“ Srbi, doseljenici iz brdskih područja, imali su male volove, a „stari gazde su uzgajali velike volove“.

I kasnije nakon Drugog svjetskog rata doseljavanja u predjele podno Bilogore bila su učestala. I Mađari u Velikoj Pisanici su se našli okruženi novim susjedima. Prema riječima kazivača iz Velike Pisanice rođenog 1950. godine, prvi pravi međuljudski, ali ne međunacionalni problemi, započeli su 1963. godine „kada su iz 29 sela koja su bila potopljena Buškim blatom iz Bosne doselili Hrvati“. „Bosanci su kupovali prazne kuće od starijih ljudi i od ljudi koji su se iseljavali u Kanadu i Australiju. Naselili su se u velike kuće koje su se razlikovale od njihovih malih kamenih kuća od kuda su doselili.“ Da su već od najranije dobi mađarska djeca znala doživljavati neugodnosti zbog svoje nacionalnosti, govori i kazivanje kazivačice rođene 1937., a odrasle u okolici Lipika. Kazivačica se prisjeća kako na ergeli u Izidorovcu (Lipik) do polaska u školu (1944., odnosno 1945. godine) nisu osjećali nikakvih tenzija ili nacionalnih netrpeljivosti. „Bilo je tako sve do trećeg razreda. Tada smo se u školi, u društvu djece iz Dječjeg doma u Lipiku kojih je bilo oko 100, a bili su uglavnom druge nacionalnosti, osjećali obilježeni. Tada

⁶²¹ Zoran, JANJETOVIĆ, *Deca careva, pastorčad kraljeva, Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918. - 1941.*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2005., 76, 78.

smo u školi učili kralja Tomislava i mađarizaciju, pa su nam se djeca rugala. Taj osjećaj imam i danas.“ Nakon dolaska na područje virovitičke Podravine Mađari su osnovali zasebna naselja, koja su vrlo često bila gotovo jednonacionalna, kao što je to vidljivo u popisima stanovništva s kraja 19. stoljeća. Bila su to uglavnom manja naselja koja su planski nastajala, a Mađari su ondje predstavljali bezemljaše koji su obrađivali vlastelinsku zemlju. Mađara je bilo i u starijim naseljima, ali ondje su bili izmiješani sa Srbima, Hrvatima i Nijemcima. U naseljima Novi Gradac i Budakovac, gdje su se do današnjih dana Mađari uspjeli održati, mađarski doseljenici su bili izmiješani s hrvatskim stanovništvom.

Treba kazati da je hrvatsko stanovništvo, unatoč tome što su se nacionalno izjašnjavali kao Hrvati, govorilo mađarskim jezikom. Orijentiranost na obližnju Mađarsku bila je slična kao i kod stanovnika Ždala u Podravini, pa su tako stanovnici Novog Gradca odlazili češće u Barcs nego u Viroviticu. Nedugo nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i kraja Prvog svjetskog rata u sela u kojima su nekada jedino stanovništvo ili barem stanovništvo u apsolutnoj većini činili Mađari, naseljeni su solunski dobrovoljci, podrijetlom iz Srbije, Bosne i Hercegovine, pasivnih dijelova Hrvatske, Makedonije i Crne Gore, po nacionalnosti Srbi i Crnogorci. U periodu Drugog svjetskog rata ustaše su prisilno iselili solunske dobrovoljce u lipnju i srpnju 1941. u Srbiju, a u njihove domove uselili Zagorce i Dalmatince. Nakon Drugog svjetskog rata solunski dobrovoljci i njihove obitelji su se vratili, pa su Dalmatinci i Zagorci djelomično preseljeni u kuće iseljenih i dobrovoljno preseljenih Mađara. Tada se u selu Novi Gradac prestalo isključivo govoriti mađarski jezik, odnosno jezik se i dalje upotrebljavao, ali se počeo upotrebljavati i hrvatski.

Multietnička koegzistencija između Mađara, Srba i ostalih, na prostorima istraživanja, imala je svoje različite faze, uspone i padove. Dolazak Mađara značio je u tehnološkoj sferi napredak za kraj useljenja, posebno u obradi zemlje. Izraziti etnički, lingvistički, a u dosta slučajeva i religijski diverzitet, upućivao je na unutargrupnu komunikaciju i interakciju, koje su se najviše manifestirale u izostanku nacionalno mješovitih brakova. Tek kasnije, dolazi do otvaranja mađarske zajednice u različitim sferama, pa i u bračnoj interakciji. Promjene država i društvenih poredaka najviše su utjecali, uglavnom destruktivno, na suživot Mađara s pripadnicima drugih nacionalnih entiteta u naseljima obuhvaćenim ovim istraživanjem.

Iseljavanje Mađara iz Hrvatske

Mađari su iseljavali iz Hrvatske u više navrata iz različitih razloga. Ipak, osnovna dva razloga su bili ekonomski faktori i politički faktori. Ekonomski faktori bili su prisutni u prvoj polovini 20. stoljeća, kada su zbog općeg lošeg ekonomskog stanja Mađari, kao i pripadnici ostalih nacionalnosti, iseljavali iz prenapučenih područja sjeverozapadne Hrvatske. Iz Kreštelovca i Sokolovca u daruvarskom kraju Mađari, ali i pripadnici drugih nacionalnosti (posebice

Česi i Nijemci), selili su između 1900. i 1910. u preookeanske zemlje. Tijekom katastrofalne jesensko-zimske poplave 1899./1900. kada su nabujale rijeke Ilova i Toplica i odnijele ljetinu, mnogi su Imsovcani, Sokolovčani i Kreštelovčani trebali potražiti bolji život u preookeanskim zemljama.⁶²² Odlazaka je bilo mnogo, posebno dvadesetih godina dvadesetog stoljeća i u Južnu Ameriku. Baka i djed kazivačice iz Goveđeg Polja rođene 1952. godine otišli su raditi na polja kave u Braziliju, kada je majka kazivačice imala svega tri godine. Dijete je po čitav dan bilo zatvoreno u kolibi dok su roditelji radili na plantaži kave. Međutim, djedu je „pukao film“ nakon tri godine pa se čitava obitelj vratila u Goveđe Polje.

Potrebno je naglasiti da je posebno značajna migracija uslijedila nakon Prvog svjetskog rata, kada je, kao što je već spomenuto, došlo do iseljavanja Mađara bezemljaša koji su nakon agrarne reforme izostavljeni. Odlazak u Mađarsku bio je posebno učestao i za vrijeme Drugog svjetskog rata, nakon 1944. godine. Naime, koliko je vidljivo jedan dio Mađara nije želio sudjelovati u partizanskim jedinicama i stoga su se iseljavali ili bili prisilno iseljavani u Mađarsku. Mađari su pokušavali na sve načine izbjeći novačenje u partizanske redove, kao i u bilo koju drugu vojsku, smatrajući da rat koji se vodi nije njihov pa su bili spremni dati i veće količine hrane samo da ne budu mobilizirani. Mobilizacija Mađara od strane partizana bila je poduzeta u mađarski bataljun *Šandor Petőfi*, ali bez većeg uspjeha. Borba Bilogorskog odreda i mađarskog bataljuna *Šandor Petőfi* s Nijemcima iz Pisanice u Bedeniku bila je kod Mađara protumačena kao namjerno suprotstavljanje jedne nacionalnosti drugoj i to je imalo protivan učinak pa je odmah nakon toga oko 40 prisilno mobiliziranih Mađara pobjeglo u svoja sela Bedenik, Lasovac i Pupelicu.⁶²³ Partizani su donijeli odluku da oni Mađari koji ne žele biti mobilizirani, moraju napustiti Jugoslaviju i da sa sobom ne smiju ništa ponijeti.⁶²⁴ Prema odluci sa sobom ne mogu ponijeti „ništa izuzev najnužnijih ličnih stvari“. Osim toga, muškarce sposobne za vojsku trebalo je poslati u radne bataljune. Nekoliko dana kasnije OZNA za zagrebačku oblast obavještava II. odsjek OZNE za Hrvatsku kako u okruzima Moslavina i Bjelovar među Mađarima nastaje organizacija za seljenje u Mađarsku. Odluka prema kojoj muškarci između 16 i 50 godina ne smiju iseliti bila je ključna pri odluci o iseljavanju. Mnogi su nakon te odluke odlučili da neće odseliti, a muškarci su se javili u Narodnooslobodilačku vojsku. Jasno je da su prisilna razdvajanja obitelji bila zapravo nezamisliva, a scene koje su pri tome nastajale bile su iznimno mučne. U lipnju 1945. godine Odjel za repatrijaciju Ministarstva socijalne politike Demokratske Federativne Jugoslavije obavijestio je da treba izvršiti repatrijaciju svih bivših jugoslavenskih državljana mađarske narodnosti. Oni koji se nisu ogriješili za vrijeme

⁶²² BLAHA, Sokolovac-postanak i razvoj naselja, *Vrela*, sv. 21/22., 2004., 18.

⁶²³ Mira, KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Istjerivanje Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 1., 1995., 127.

⁶²⁴ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, n. dj., 129-130.

rata trebali su se slobodno vratiti svojim kućama, dok su odgovorni trebali odgovarati za svoje zločine. U dopisu Oblasnog komiteta KP Jugoslavije, koji je bio namijenjen svim kotarskim i mjesnim komitetima, postalo je jasno da su jugoslavenske vlasti odlučile ispraviti oštar stav prema Mađarima jer su bili svjesni toga da bi to moglo izazvati neželjene posljedice za odnose dviju zemalja. Bilo je naloženo da se svi Mađari koji su zatvoreni u logorima, a nisu određeni za strijeljanje, puste iz logora.⁶²⁵

Dakle, Mađari nisu bili kolektivno optuženi za nedjela pojedinaca. Kazivačica iz Lasovca rođena 1938. prisjeća se da su njezini ujaci otišli u Mađarsku. „Onaj koji je ostao morao je biti ili za Titu ili za ustaše.“ Njezin otac bio je u partizanima, pa njezina obitelj nije morala napustiti područje Lasovca. Ipak, prisjeća se kako joj je u jednom trenutku majka stavila mnogo haljinica i kako joj je kazala da idu u Mađarsku. Bilo je to u trenutku kada se većina Mađara iz Lasovca spremala otići u Mađarsku. Kazivač rođen 1940. godine iz Velike Pisanice govori o razlozima zbog kojih su 1945. poginuli njegov stric i otac. „Stric i otac su imali poljoprivredne mašine i trebali su mašinati u srpskim selima oko Trnovitičkog Popovca od kuda su naši bili podrijetlom. Stric nije želio mašinati u srpskim selima i zbog toga su njega i oca partizani izdvojili iz kolone koja se kretala od Bjelovara prema Zagrebu preko Svetog Petra Orehovca te su ih ondje likvidirali nakon što su sami morali iskopati rake.“ Prema kazivanju kazivača iz Bedenika rođenog 1932. godine njegov je stric „spakovao stvari i spremio ih na konje i kola da ide u Mađarsku“. Međutim, njegov djed, s kojim su svi zajedno živjeli, stao je na ulazna vrata dvorišta i rekao da mogu „prijeći samo preko njega mrtvoga“. Dodao je i to da mu je „dosta biti mađarski rob“, što govori o položaju u kojem je živio u Mađarskoj. Isti kazivač se prisjeća kako su Mađari iz sela Babinac skoro svi otišli u Mađarsku. Prema njegovu kazivanju mađarske muškarce su partizani odvajali na jugoslavensko-mađarskoj granici i tjerali ih da postanu partizani. Jedan dio njih je u očajanju bježao plivajući preko Drave. Kazivačica iz Kreštelovca rođena 1931. godine kazuje da je iz mjesta prisilno iseljeno čak 17 kuća. Njezinu obitelj je spasio predsjednik sela. Naime, njezina je majka u vrijeme Drugog svjetskog rata spašavala Srbe iz Kreštelovca dajući im znak kada bi se ustaše približili selu. Selo Sokolovac je prošlo još mnogo gore jer je u njemu živjelo dosta obitelji njemačke nacionalnosti. Kraj Drugog svjetskog rata dočekalo je u Sokolovcu samo 25 starosjedilačkih obitelji. U Sokolovac je tako nakon Drugog svjetskog rata naseljeno mnoštvo Zagoraca i Prigoraca koji su 1941. godine bili kolonizirani na područje Majkovca kod Virovitice u srpske kuće, a povratkom Srba iz Srbije u virovitički kraj, kolonizirani su u okolici Daruvara.⁶²⁶ I kazivač rođen 1946. godine iz Goveđeg Polja prisjeća

⁶²⁵ Martna, GRAHEK-RAVANČIĆ, Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Primjer: kotar Bjelovar, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 44, br. 1., 2012., 49.

⁶²⁶ BLAHA, Sokolovac-postanak i razvoj naselja, n. dj., 22.

se kako su mu pričali kako je otac bio u domobranima. Majka je sa svekrom ostala u selu. „Po kućama je išao partizanski seoski predsjednik i davao je upute koje Mađare treba dignuti. Svi koji su bili dignuti išli su željeznicom u Banovu Jarugu. Moji su prvo transportirani u Mađarsku, a potom u Austriju. Nakon rata su se vratili u Slavoniju. U našoj kući bio je koloniziran jedan Srbin, a Srbi su bili naseljeni i u druge mađarske kuće. Ponajviše ih je bilo iz Boraka, Bijele i iz Bosne. Ništa od naših stvari nije bilo sačuvano.“

I iz Brekinske su Mađari iseljavani. Kazivačica iz Brekinske rođena 1938. godine prisjeća se kako je njihovu obitelj spasio neki oficir koji je kod njih bio smješten nakon ulaska partizana u Brekinsku. „Mi smo se već spremili, a dva partizanska vojnika bila su na vratima. Jedan od njih je znao mađarski jezik, pa nam je rekao da spremimo sve što možemo ponijeti. U dvorištu su već bili Srbi iz Kukunjevca koji su uzimali naše stvari, ali nas je spasio oficir koji je bio kod nas i mi smo ostali. Oficir je naredio da naše stvari vrate. Cijeli gornji kraj sela Brekinske je otišao u Mađarsku i nitko se nije više vratio.“ Iz Dišnika je iselilo najmanje 7-8 mađarskih kuća, kako kazuje kazivačica rođena u Dišniku rođena 1943. godine. „Otišli su negdje na područje oko Balatona i održavali još dugo veze sa starim krajem.“ Selu Novi Gradac u virovitičkoj Podravini Drugi svjetski rat donio je velike demografske gubitke. Kazivač, rođen 1940. u Novom Gradcu doživio je ulazak ustaša i Nijemaca u selo. „U zoru 20. siječnja 1944. selo su opkolili Nijemci i ustaše. Oko sela je počela pucnjava, a crkva je počela zvoniti. Grupa od petnaest do dvadeset ljudi bili su straža u selu. Većina tih ljudi tom se prilikom nalazila izvan sela, u obližnjoj šumi. Bili su kao partizani. Jedino dvojica od njih nalazili su se u selu. Nijemci i ustaše ulovili su nakon ulaska u selo tu dvojicu, jednog čovjeka iz Rušana, Feješa i zvonara Duvnjaka, Dalmatinca iz okolice Sinja. Sve koji su bili u selu, izveli su iz kuća i pred nas su stavili mitraljeze. Moj djed, koji je bio seoski knez, molio je da ovih petoro ne vješaju. Nije bilo pomoći. Za to vrijeme dok smo se mi nalazili usred sela, ustaše i Nijemci su pljačkali kuće, a nasumce su zapalili sedam kuća u selu. To je trajalo do poslije podne. Sa sobom su iz sela odveli još 15 do 20 ljudi za koje su rekli da će ih likvidirati ako koji Nijemac ili ustaša u povratku do Virovitice nastrada. Pušteni su nakon mjesec dana iz zatvora. Nakon toga, približavanjem partizana, jedan dio Mađara koji je bio orijentiran proustaški, morao je napustiti Novi Gradac i odseliti u Mađarsku.«

Nakon Drugog svjetskog rata, u napuštene mađarske i njemačke kuće uslijedila je kolonizacija. Oni koji su ostali nisu najbolje prošli. Obitelji koje su bile bogatije, ostale su bez većine zemljišta. Obitelj kazivača iz Velike Pisanice rođenog 1950. godine bila je jedna od bogatijih u Velikoj Pisanici. Godine 1946. kuću u Lasovcu su im komunističke vlasti nacionalizirale, a oduzet im je i višak zemljišta (ono što je bilo iznad republičkog maksimuma). Obitelj B. živjela je isključivo od poljoprivrede, a nakon rata su morali davati i jednog radnika u zadrugu. Budući da nisu mogli davati radnika, uplaćivali su umjesto njega novac. O tome kako se živjelo u Gaju nakon Drugog svjetskog rata svjedoči kazivač rođen u Gaju 1941. godine: „Nakon rata

mnogi Mađari, kao i mnogi drugi, proglašeni su kulturbundašima i kulacima. Nekima je konfiscirana imovina, a brojni su bili i po zatvorima.“ Iseljavanje Mađara uglavnom je uzrokovano gospodarskim razlozima, što se može nazvati reemigracijom, traženjem posla i težnjom za poboljšanjem standarda. Drugi važan razlog su politički i društveni sukobi, a posebno rat, što dovodi do prisilnih migracija. Za Mađare je posebno indikativan bio Drugi svjetski rat, kada dosta pripadnika ove nacionalne zajednice napušta ove dijelove Hrvatske.

Vjeroispovijest kao element identiteta

Jedan dio Mađara na bilogorsko-slavonskom području je kalvinske vjeroispovijesti, dok su drugi rimokatolici. Centri vjernika Reformirane crkve su u Velikoj Pisanici i Brekinskoj gdje se nalaze kalvinske crkve. Reformirani pastor je u Velikoj Pisanici živio do 1969./1970. godine, a potom je otišao u Australiju. Od tada vjericima kalvinske vjeroispovijesti župnik dolazi iz Baranje iz mjesta Karanac. Kazivač iz Velike Pisanice rođen 1940. godine kazuje kako župnik „nije mogao opstati“. „Rasipali smo se zbog vjerski mješovitih brakova. Dok nas je bilo mnogo, župnik je uvijek mogao dati nekome da mu obrađuje crkvenu zemlju, odnosno mogao ju je dati u najam, budući da je Crkva posjedovala čak 70 rali zemlje.“ Koliko još ima interesa za Crkvu govori činjenica da se pri „većim svetkima“ prikupi tek 10-15 osoba na misi. Bogoslužje je svake druge nedjelje, a Crkvena općina broji 35 duša.

Kalvini su 1900. godine u Brekinskoj počeli graditi crkvu. Završena je 1904. godine kada je u njoj održana prva misa. Do Drugog svjetskog rata u crkvi se na misama znalo okupiti stotinjak vjernika iz Brekinske i okolnih sela. Vjerski život danas nije bolji u Brekinskoj nego u Velikoj Pisanici, a odaziv u Brekinskoj je još manji jer je i manje vjernika kalvinske vjeroispovijesti. Ondje dođe do pet osoba na misu (iz Goveđeg Polja, Brekinske, Gaja i Klise), a pastor Peter Szenn dolazi iz Hrastina u istočnoj Slavoniji. Kako bi na misi bilo malo više vjernika, ponekad i rimokatolici Mađari dolaze u crkvu budući da je ondje misa na mađarskom jeziku. O isprepletenosti religija na ovom području govori i činjenica da su Mađari i ostali rimokatolici u moslavačkom selu Dišnik, gdje je od sredine 19. stoljeća postojala grkokatolička crkva, koristili tu crkvu za službu u nedostatku rimokatoličke crkve. Naime, u selu od sredine 20. stoljeća više gotovo uopće nije bilo grkokatolika, pa je crkva koristila rimokatolicima. Sada se ponavlja ista situacija u selu Koreničani u kojem postoji urušena kalvinska crkva koju koriste lokalni rimokatolici, doseljeni Hrvati Janjevci s Kosova, budući da vjernika reformirane crkve tamo više nema.

Najveći dio kazivača će se složiti da su u prošlosti postojali veliki jazovi između rimokatolika i kalvina (reformiranih) Mađara, ponekad veći nego između Hrvata rimokatolika i Mađara rimokatolika. Primjeri iz svakodnevnog života pokazuju koliki je bio jaz između rimokatolika i kalvina, odnosno reformiranih kršćana. Kazivačica iz Brekinske rođena 1933. godine

prisjeća se kako su njezinog oca, koji je bio rimokatoličke vjeroispovijesti i koji se priženio u Brekinsku u kalvinsku obitelj, tjerali da prijeđe na kalvinsku vjeroispovijest. Prema njezinu kazivanju, otac je morao pogaziti sliku Majke Božje da bi svojoj budućoj rodbini dokazao da će biti dobar kalvin. U crkvu u Antunovcu dolazili su Mađari evangelici kojih je bilo relativno malo u ovom kraju. Religijski činilac u nacionalnom imaginariju različito je zastupljen kod nacija i etničkih zajednica. U nekim situacijama identifikacija religije i nacije je izrazita, pa se hrvatstvo u nekim interpretacijama poistovjećuje s katoličanstvom, srpstvo sa pravoslavljem i slično. Kod Mađara su te veze složenije, pa i na prostorima ovog istraživanja, s obzirom na religijsku podijeljenost na Mađare katolike i Mađare kalvine, što je, posebno u prošlosti, dovodilo do animoziteta pa i sukoba unutar ove nacionalne zajednice.

Jezik Mađara kao stup identiteta

Mađarski jezik se u ovim krajevima daleko slabije sačuvao negoli u istočnoj Slavoniji i Baranji gdje i danas postoje etnički kompaktna, čista mađarska naselja. Mađarski jezik na prostoru promatranih županija predstavlja posebnu varijantu mađarskog, koja se ne podudara s mađarskim standardnim govorom. Kroz gotovo jedno i pol stoljeće od kada Mađari žive na spomenutom području, otuđili su se od ostalih Mađara koji žive u Mađarskoj. Budući da se broj društvenih situacija u kojima se mađarski jezik koristi smanjuje, to uzrokuje njegovu postepenu degradaciju koja uključuje gubljenje pojedinih izraza ili riječi i gramatičko pojednostavljenje. Ujedno sve rjeđa upotreba proistječe iz nemogućnosti da se jezikom izrazi sve ono što bi govornik želio reći. Uporaba mađarskog jezika na spomenutom području, u najboljem je slučaju ograničena na privatnu domenu (obitelj, prijatelje, slobodne aktivnosti i slično), iako se niti na privatnoj domeni ne prakticira u svim situacijama. Naime, prodiranje hrvatskog jezika u domene ranije rezervirane uglavnom za mađarski jezik, znatnije se pojačalo u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, odnosno u vremenu prvih nacionalno miješanih brakova. Dakle, može se reći da se mađarski jezik kod Mađara doseljenih u spomenuto područje više ne razvija, pa u njihov jezik ulaze riječi iz jezika većinskog naroda.

U Novom Gradcu i Budakovcu starosjedioci Hrvati, Mađari i Nijemci do kraja Drugog svjetskog rata govorili su međusobno samo mađarskim jezikom. Tek dolaskom novih doseljenika iz Hrvatskog zagorja i Dalmacije, mađarski je zamijenjen hrvatskim jezikom, a jezik je do današnjih dana gotovo istisnut iz svakodnevne upotrebe. U Budakovcu do danas mađarskim govore još jedino stariji pojedinci. Ipak, i doseljeni Zagorci su naučili mađarski jezik. Tako je kazivačica iz Budakovca rođena u mjestu Turnišće kod Klanjca 1952. već u djetinjstvu naučila mađarski, a jezik je usavršila u kući u koju je došla. Ipak, čini se da je generacija rođena sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća bila posljednja generacija koja je govorila mađarski jezik. Mađarski jezik je u početku bio jedini jezik na kojem su Mađari bilogorskog područja komuni-

cirali. Do druge polovice 20. stoljeća pojedine starije žene gotovo uopće nisu komunicirale ni na jednom drugom jeziku osim mađarskog. Kazivač rođen 1939. godine u Grbavcu ističe kako su stariji često miješali rodove i padeže jer nikada nisu dobro naučili hrvatski jezik. Činjenica je također da su mađarska djeca prije izlaska iz kuće na ulicu, dok su bila posve malena, s 3 ili 4 godine govorila samo mađarski, a nisu znala hrvatski. Poneka su djeca hrvatski naučila tek u školi. Kazivač iz Grbavca rođen 1939. godine proveo je prvih pola godine svojeg školovanja u Grbavcu u hrvatskoj školi, a potom se odselio u Velike Zdenice gdje je bilo više razreda na češkom te jedan razred na hrvatskom jeziku. „Pomagali su mi Česi i Hrvati da naučim jezik.“

Nerijetko je slučaj bio i trojezičnost kazivača. Kazivač iz Kreštelovca rođen 1930. godine odrastao je u kući gdje se govorilo češki, mađarski i hrvatski. Njegova majka bila je podrijetlom Čehinja, a otac Mađar. „Majci je bilo stalo da znam češki, a ocu da znam mađarski, tako da sam naučio oba jezika. Uz ta dva jezika učio sam i hrvatski jer mi je trebalo da mogu krenuti u školu.“ Jezik je s vremenom postao sve manje u upotrebi tako da danas i oni koji se izjašnjavaju kao Mađari u bilogorskoj regiji rijetko dobro znaju mađarski. Jedan od onih koji dobro poznaje mađarski jezik je kazivač iz Velike Pisanice rođen 1940. godine. „Do dolaska moje supruge koja je katolkinja i podrijetlom iz sela u Bosni govorili smo u kući samo mađarskim jezikom. Oženio sam se 1972. godine. Na početku smo prevodili mojoj supruzi zato da bi razumjela, ali smo poslije odustali.“ Do današnjih dana u Daruvaru se na prste jedne ruke, prema riječima kazivačice iz Daruvara rođene 1973. godine, može nabrojiti govornike mađarskog jezika. Jezik se gubi iznimno brzo, pa je i nacionalna asimilacija sve snažnija. Jezik je jedna od važnijih brana pred asimilacijom. Očuvanju jezika pridonosi primarna i sekundarna socijalizacija mladih naraštaja. U slučaju Mađara u ovim naseljima, problem je u njihovoj malobrojnosti, što otežava unutargrupnu organizaciju i korištenje nekih normativnih rješenja koja im omogućuju obrazovanje na vlastitom jeziku i upoznavanje mađarske kulture. Poseban problem u lingvističkoj sferi su nacionalno mješoviti brakovi, koji uglavnom favoriziraju većinski etnički identitet, u ovom slučaju hrvatski, što je dodatna otegotna okolnost u aktivnosti na očuvanju, razvoju i prijenosu nacionalnog identiteta.

Aktualno stanje identiteta i perspektive

Nakon 140 godina prebivanja na prostorima Bilogore, zapadne Slavonije, Moslavine i Virovitičke podravine, nacionalni identitet kod Mađara se u velikoj mjeri izgubio. Jezik i vjeroispovijest (u ovom slučaju reformirana, odnosno kalvinska) jedini su elementi koji čuvaju nacionalni identitet Mađara u ovim krajevima. Gubitka identiteta, ali i općenito depopulacije hrvatskog sela svjesni su i kazivači, kako oni koji su svoje prvotno mjesto stanovanja promijenili, tako i oni koji su od rođenja ostali na istom mjestu. Mađari u selu Grbavac pokraj Grubišnog Polja još su uvijek relativno kompaktna zajednica svjesna svojeg podrijetla i nacionalnog

identiteta. Kazivač iz Grbavca, rođen 1960., kazuje kako razumije mađarski, ali kako ne zna govoriti mađarski. „Moji su ga roditelji pričali, ali sa mnom i bratom su govorili hrvatski.“ Kazivačica iz Velike Pisanice rođena 1939. godine još uvijek sa svojom kćeri govori mađarski usprkos zetu koji je Hrvat i koji mađarski razumije vrlo malo. Čak i starije osobe, osobito žene koje su se udale u hrvatsku kuću, nakon nekog vremena zaboravljale su mađarski, iako su mađarski govorile s roditeljima u roditeljskoj kući do udaje. Takav je primjer kazivačice iz Brekinske rođene 1938. godine koja razumije mađarski, ali ga vrlo teško govori.

Asimilacija Mađara na području zapadne Slavonije, Bilogore, Moslavine i virovitičke Podravine započela je nakon Drugog svjetskog rata, odnosno u vrijeme kada su Mađari promatrani kao suradnici nekadašnjih okupacijskih vlasti. Biti Mađar u poslijeratnoj Jugoslaviji nije bilo povoljno, iako je bilo znatno povoljnije nego biti Nijemac. U kasnijoj fazi socijalizma šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, Mađari na spomenutom teritoriju su jednostavno prestali pokazivati interes za očuvanje vlastitog jezika. Tako je malotko podučavao svoju djecu mađarskom jeziku. Kazivačica rođena 1937., koja je djetinjstvo provela u okolici Lipika pak, iskazuje osjećaje starije generacije koja još čuva nacionalni identitet: „Kad se sjetim Mađarske, to su moji roditelji, a Hrvatska - to sam ja i to su moja djeca i unučad.“ Mađarski nacionalni identitet u tri županije u kojima su pripadnici ove nacionalne zajednice malobrojni, nije lako očuvati i dalje izgrađivati. Temeljni problem pritom je malobrojnost ove zajednice u naseljima u kojima je provedeno istraživanje kao i u sve tri županije u cjelini. Donekle olakotna okolnost pritom je brojčana snaga ove nacionalne manjine u Hrvatskoj, posebno u Baranji, kao i blizina matične države/nacije, Mađarske. I pored toga, malobrojnost i teritorijalna disperziranost Mađara na navedenom području ne daje prostora za veći optimizam u očuvanju nacionalnog identiteta. Asimilacija je prisutna, broj Mađara se smanjuje, ali u komunikacijskom pa i kulturalnom sjećanju, mađarski nacionalni identitet će u dužem razdoblju zadržati određenu vitalnost, barem u obliku sjećanja na identitet i kod onih koji se više tako ne izjašnjavaju, nego su usvojili neki drugi nacionalni identitet, najčešće onaj većinski.

LITERATURA:

Knjige i časopisi:

- ABERCROMBIE, Nicholas, HILL, Stephen, TURNER, S. Bryan (2008). *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk (urednici hrvatskog izdanja: Jadranka Čačić-Kumpes i Josip Kumpes).
- ANDERSON, Benedict (1990). *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- ASMAN, Alaida (2011). *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka XX vek.

- ASSMANN, Jan (2005). *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Zenica: Vrijeme.
- BALTA, Ivan, *Julijanska akcija u Slavoniji*, Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika Hrvatske: Zagreb 2006.
- BLAHA, Karlo, *Naselja oko Dežanovca: prilog poznavanju prošlosti dežanovačka kraja ; Blagorodovac, Golubinjak, Goveđe polje, Imsovac, Ivanovo polje, Kreštelovac, Sokolovac, Sređani Gornji i Donji, Trojeglava, Uljanik*, Logos: Daruvar-Dežanovac 2009.
- BLAHA, Karlo, Sokolovac-postanak i razvoj naselja, *Vrela*, 2004., sv. 21/22, str. 16-22.
- BAUMAN, Zygmunt (2009). *Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem*. Zagreb: Naklada Pelago.
- BAUMAN, Zygmunt (2011). *Tekuća modernost*. Zagreb: Naklada Pelago.
- CARTROGA, Fernando (2011). *Istorija, vreme i pamćenje*. Beograd: Clio.
- CZYZEWSKI, Krzysztof (2010). *Etos pograničja*. Beograd: Čigoja štampa.
- DUGANDŽIJA, Nikola (2004). *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: esej*. Zagreb: Durieux.
- DUGANDŽIJA, Nikola (2010). *Nacionalna zbilja i njezini prividi*. Zagreb: Durieux.
- FEZI, Dragutin, Mađari u pakračkom kraju, *Zbornik Povijesnog društva Pakrac - Lipik*, 2010, br. 7, 141-147.
- GELO, Jakov i sur. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, sv. 1-5, Državni zavod za statistiku: Zagreb 1998.
- GRAHEK-RAVANČIĆ, Martina, Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača primjer: kotar Bjelovar, *Časopis za suvremenu povijest*, 2012, god. 44, br. 1., str. 37-52.
- JANJETOVIĆ, Zoran, *Deca careva, pastorčad kraljeva, Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918.-1941.*, Institut za noviju istoriju Srbije: Beograd 2005.
- JANJIĆ, Dušan (2010). „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika” u: Babić, Dragutin, Župarić-Iljić, Drago (ur.). *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- KAUFMANN, Jean-Claude (2006). *Iznalaženje sebe. Jedna teorija identiteta*. Zagreb: Anti-barbarus.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Istjerivanje Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 1995., god. 27, br. 1, str. 125-136.
- KULJIĆ, Todor (2006). *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja štampa.
- MAKKAI, Bela, Migracija iz južne Mađarske preko Drave i Save krajem XIX. stoljeća, *Podravina*, 2011., vol. X, br. 19., str. 66-76.
- NORA, Pierre (2006). „Između pamćenja i historije“ u: *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga (prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda).

- PUSIĆ, Eugen (1995). „Identitet-diverzitet-kapacitet“, *Erazmus*, Zagreb, br. 11, str. 2-10.
- SEKULIĆ, Duško (2014). *Identitet i vrijednosti. Sociološka studija hrvatskog društva*. Zagreb: Politička kultura.
- TOURAINÉ, Alain (2011). *Nova paradigma-za bolje razumevanje savremenog društva*. Beograd: Službeni glasnik.

Izvori:

HR-HDA, Fond Državni zavod za statistiku

- Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992.
- Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 889. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1996.
- Popis stanovništva 2001. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2002.
- Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.
- Ustav RH, Narodne novine, br. 76, Zagreb, 2010. g.
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Zagreb, 2002 g.

THE NATIONAL IDENTITIES OF THE HUNGARIAN - THE RITUALS AND EVERYDAY LIFE IN THE MEMORY OF THE MEMBERS OF THE COMMUNITY (THE POŽEŠKO-SLAVONSKA AND BJELOVARSKO-BILOGORSKA COUNTIES)

Abstract: The authors in the text provide data on the number of Hungarians in the Požeško-Slavonska, Virovitica-Podravina and Bjelovar-Bilogora counties in the last three censuses (1991, 2001 and 2011). Based on 24 interviews conducted in Daruvar and surrounding area, Grubišno Polje and surroundings, Virovitica and surroundings, Velika Pisanica and surroundings, Pakrac and surrounding area and Garešnica and surrounding area, the authors provide information on how migrations have been made to the area of western Slavonia, Bilogora, Virovitica podravina and Moslavina from Hungary, how did the Croat, German, Czech and Serb populations come to see new immigrants, what kind of intercultural relations were in the twentieth century, how Hungarians migrated back to Hungary, and to what extent the Hungarian national identity was preserved to the present, thanks to the preservation of language and religion (in reformed Christians and evangelicals). In addition to interviews, authors use all available literature, published sources, and archive material related to population censuses.

Keywords: Hungarians; Daruvar; Grubišno Polje; Virovitica; Velika Pisanica; national identity